գնեցնել, կամ չոքացնել նրան, երեխայի համար կատարեալ տանջանք է: Այդ բոլորը ֆիզիկական ծանրաբեռնութիւններ են, իսկ մտաւոր ծանրաբեռնութեան ժամանակ աւելի էլ մեծ սխալներ են լինում: Օրինակ, երբ մանուցոյց են լինում աշակերտներին մեծ քանակութեամբ մի և նոյն դասատան մէջ թողնելու վրա, մանկավարժները պատասխանում են, որ աշակերտների մի երրորդական մասը թողնում են նոյն դասատուները այն զլուսաւորութեամբ, որպէս զի նրանց մնաւորապէս չը ծանրաբեռնեն, ոյժերից վեր աշխատանք չը տան: Իրանք նոցունները ինդրում են շատ անգամ, որ իրանց երեխաներին մի և նոյն դասատանը երկու տարի պահեն, որպէս զի սովորածը մնայ նրանց յիշողութեան մէջ, իսկ շատ անգամ զանգատվում են, որ երեխաներին ի զուր են անցկացրել միւս դասատուներ:

Բժիշկ Զուբրովսկի ասում է, որ այժմեան կրթութեան ձևը վատ ազդեցութիւն է ունում կազմուածքի վրա և գլխաւորապէս աչքերի վրա: Այդ պատճառով նա խորհուրդ է տալիս շատ ժամանակ նուիրել երեխայի ֆիզիկական զարգացմանը և նրան օրվայ 3/4 չը սահմանել գրքերով պարապել: Բժիշկ Վիրենիուսից Վիդենսկի գիմնազիայի մէջ ասած հետազօտութիւններից երևում է, որ երեխաներից շատերի մարմնական կերպարանքը անբաւականացուցիչ է, կաշին զունատ, չոր, բարակ, երեխաների միայն կէս մասի մազերը լաւ զարգացած են: Ոգեորութեանը ամենն բան վերաբերում են, մինչև ընդհանրապէս աշակերտները աշխատելու ցանկութիւն ունեն, բայց չեն կարողանում: Հեղինակը խորհուրդ է տալիս ուշադրութիւն դարձնել 10—13 տարեկան երեխաներին առաջին երկու դասատուների կուրսը անցնելու ժամանակ, իսկ Ծնողների և վերակացուների խորհուրդները:

Նոյն «Педагогический Музей» թերթի մէջ տպված են պրոֆեսոր Լեսգաֆտի հետազօտութիւնները ուսանողական հասակում հիւանդանալու մասին: Հեղինակը գտնում է, որ առողջապահական առաջին պայմանը, երեխայի բնական զարգացումը չարգելելու մասին, Ռուսաստանում չէ կատարվում: «Մեր միտքն երեխաները և պահանջողութիւնը, որ երեխան կոձկված լինի, արգելում են երեխայի կուրծքի, բողքի և փորի զարգացումն:»

Մեր ուսումնարաններում երեխաների հանգստութեան համար ոչինչ չարմարութիւն չը կայ: Պահանջվում է, որ երեխան որքան կարելի է շատ կանգնի. պէտք է մեծերը նրա տեղ լինեն: Իսկ գիտութիւնը դրան հակառակ է: Երեխաները այնքան չեն ուտում և բաց օդի մէջ չեն լինում, որքան հարկաւոր է թեզ կազմուածքի համար: Այդպիսով մարդ գեռ ուսումնարանի նստարանի վրա անողորմ հիւանդութիւն է ստանում:

ՆԱՄԱԿ ԱՌԱՔԱԼԱԴԻՑ

—

22 մարտի

Կարդալով ձեր լրագրերի էջերում վանայ զաւառի մեր ազգայնոց ազէտալի վիճակը, չը կամենցանք մենք ևս անմասն մնալ ուսում հանգանելութիւն բաց արինք կանանց սեռի մէջ, ուր հաւաքվեցաւ 143 ր. 30 կ., որոնք ուղարկելով ձեզ, խնդրում ենք հասցնել ուր հարկն է, տպելով միանգամայն նուիրատուների անունները. Տիկին Փեփրոնիէ Յարութիւնեանց 4 ր., տ. Արեքնազան Վարդանեանց 3 ր., տ. Արրուէի Երեցփոխեանց 3 ր., Դաշուէի Յովհաննէսեանց 3 ր., տ. Դաշուէի Գրիգորեան 3 ր., տ. Արեքնազան Նալբանդեանց 3 ր., տ. Շողակաթ Յարութիւնեանց 3 ր., տ. Սոլոմէ Բարդանց 3 ր., տ. Իշարեր Շահպարեանց 3 ր., տ. Մարիամ Յարութիւնեանց 3 ր., տ. Արրուէի Մառանեանց 3 ր., տ. Վերոնիկայ Թորոսեանց 3 ր., տ. Նունիա Գարբիեանց 3 ր., տ. Աշխէն Բաթչինեանց 3 ր., տ. Հռիփսիմէ Մարգարեանց 3 ր., տ. Աննա Ղազանճեանց 2 ր., տ. Վերոնիկայ Աւետիքեանց 2 ր., տ. Հռիփսիմէ Մարգարեանց 2 ր., տ. Աննա Ազատեկեանց 2 ր., տ. Աննա Զարուհանեանց 2 ր., տ. Մարիամ Յարութիւնեանց 2 ր., տ. Մարիամ Մարգարեանց 2 ր., տ. Հեղինէ Մարգարեանց 1 ր., տ. Նազլու Մարգարեանց 1 ր., տ. Մարիամ Մեակեկեանց 1 ր., տ. Հերիմնազ Պիտիկեանց 1 ր., տ. Փեփրոնիէ Տէր-Կիրակոսեանց 1 ր., տ. Իւզաբեր Փեշտամալճեանց 1 ր., տ. Գայանէ Մեծատուեանց 1 ր., տ. Կատարինէ Նուրեանց 1 ր., տ. Հեղինէ Աւետիսեանց 1 ր., տ. Լիլա Թաթարեանց 1 ր., տ. Մարիամ Երզնկեանց 1 ր., տ. Շողակաթ Գասպարեանց 2 ր., տ. Գայանէ Կեցցեցեանց 1 ր., տ. Նաղլի Տիկրանեանց 1 ր., տ. Շողակաթ Շահպարոնեանց 1 ր., տ. Արքինազան Պապլնեանց 40 կ., տ. Փեփրոնիէ Ա-

Օնսի ուրախութեանը չափ չը կար:

—Գուշ միայն գործ յանձնեցէք, ազայ, այն ժամանակ կը տեսնէք, թէ Օնսն որպէս լաւ ծառայել գիտէ:

—Ոչչը որքան լաւ բանէ, այնքան իր գործն կանչացնէ...

—Ի Տարկէ, այդպէս է:

Լիֆէնդին այն կարգի մարդերից էր, որ պատահած տեղը այն ատիճան կը նպաստանար, կը փրվէր և կը բարձրացնէր իրան, որ ազարվաղի գանվելը չէր կարող նրա մտնելը, իսկ երբեմն այնքան կը փոքրանար, որ ասեղի ծակով անց կը կենար: Գիւղացու խրթնում, երբեմն նա շատ մտերիմ էր լինում, և վարվում էր այնքան ընտանեբար, որպէս մարդկի վարվում են մի յայտնի տեղերում, որոնց թշուառ բնակիչներին փողոցում պատահելիս ամաչում են գլուխ տալ...

Պէտք էր մի խոստմնոքով կաչառել գրացի Օնսին, նա այսպէս այս գիշեր տան տիրոջ պաշտօն էր կատարում. Եւ միամիտ գիւղացին բոլորովին հաւատալով նրան, յայտնեց իր խորը չը նորհակալութիւնը, ասելով.

—Աստուած քեզ երկար կեանք տայ, ազայ, Աստուած ձեր ձեռքը մեր գլխից անպակաս անէ:

Ընթրիքի ժամանակ էր. Յայտնվեցաւ Վառվառէն լուացվելու պարագայքը ձեռքին բռնած, և ջնորհալի կերպով դրեց Լիֆէնդու առջև, նա սկսեց լուանալ իր ձեռքերը: Յետոյ տարածեց նա սեղանի սփոցը, հաց դրեց, և կերակուրները, որքան որ պատրաստված էին, բոլորը միանգամից չարեց սեղանի վրա, իրանց պատշաճաւոր տեղերում: Այդ բոլոր սպասաւորութիւնների ժամանակ երեսում էր անմեղ ազնիկայ անմամբռնութիւնը, խառն երկչոտութեան և ամօթխածութեան հետ, որ զարդացել էին նրա մէջ փակված միաձև շորերը և պահանջողութիւնը, որ երբեմն կոձկված լինի, արգելում են երեխայի կուրծքի, բողքի և փորի զարգացումն:

Մեր ուսումնարաններում երեխաների հանգստութեան համար ոչինչ յարմարութիւն չը կայ: Պահանջվում է, որ երեխան որքան կարելի է շատ կանգնի. պէտք է մեծերը նրա տեղ լինեն: Իսկ գիտութիւնը դրան հակառակ է: Երեխաները այնքան չեն ուտում և բաց օդի մէջ չեն լինում, որքան հարկաւոր է թեզ կազմուածքի համար: Այդպիսով մարդ գեռ ուսումնարանի նստարանի վրա անողորմ հիւանդութիւն է ստանում:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 31 մարտի

Ձեր պատուական լրագրի թերթերից տեղեկանալով երբեմն փառքով ու պատով պանծացնում վասպուրական երկրի մեր արիւնակից հայ եղբայրների այն անմիտիթար և անխախանձելի դրութիւնը, որի գլխաւոր և միակ պատճառն է սովը, մարդկային որոյ յատուկ կարեկցութեան ձայնը և հայ անունը ինձ քաջալերեց իմ ծանօթներից հանգանակութիւն հաւաքել՝ և յանձնել ձեր յարգութեանը, խոնարհաբար խնդրելով այս չնչին գումարը ընդունել ինձանից և հասուցանել ըստ պատվաբերին, ընդ նմին չը զլանալով դրատարակել և այն անձանց՝ անունները և ազգանունները, որոնք չը խնայեցին իրանց սրտից բղխած ազնվութիւնը ձգել կարօտեալների գանձանակի մէջ:

Յոյն Եօրի Կիպրիանի 3 ր., Սօլոմոն Բայսաղալով 3 ր., Յովհաննէս Գէորգեանց 2 ր., Արիստակէս Մէլիքաղմիրեանց 1 ր., Կասարինէ Մարգարեան 1 ր., Մելիքսէթ Մարգարեանց 1 ր., Յովհաննէս Խանկէլեան 1 ր., Մարգիս Յարութիւնեան 1 ր., Հ. Կովալենко 1 ր., Զօլաքի Զօրքի 1 ր., Մ. Տէր-Յովհաննէսեան 1 ր., Վասս Քամոյեվ 1 ր., Եփրեմ Խաչակով 1 ր., Արամ Կուլոյեվ 1 ր., Կարապետ Վարդանով 1 ր., Արամ Մանկիսով 1 ր., Պ. Կուզանով 1 ր., Սարգիս Ղարիբով 1 ր., Մոսէս Տէր-Աւագեանով 1 ր., Գրիգոր Բարանցով 1 ր., Մաստեսի Սերոբ Թերզեանեանց 1 ր., Աւետիք Գրիգորով 1 ր., Արշակ Ղանդաղարով 1 ր., Ուսուփ Շերիֆ-օղլի 1 ր., Գոգոս Պետրոսեանց 1 ր., Մնացական Ասվերդով 1 ր., Գրիգոր Սոնվանով 1 ր., Գիորգի Տէր-Աւատուրով 1 ր., Ցնան Սարգիսով 1 ր., Գ. Ֆ. 1 ր., Անյայտ ումն 1 ր., Եղբայր Խաչիկարեով 1 ր., Եղանէ Լոմինով 1 ր., Յովհաննէս Մկրտումով 1 ր., Մ. Յովհաննեան 1 ր., Մկրտիչ և Կոնս Լազարով 1 ր., Նիկոլայ Մէլիք Մուրադով 1 ր., Անյայտ ումն 1 ր., Անյայտ անձինք 8 ր. 70 կ., Դաւիթ Թորոսով 60 կ., Անյայտ ումն 60 կ., Աստուածատուր Տէր-Մարտիրոսեանց 50 կ., Մոսէս Գէորգեան 50 կ., Մարմնոտ Դերիք օղլի 50 կ., Սիմէոն Առաքելեան 50 կ., Խաչատուր Բուտիքեան 50 կ., Մարտիրոս Եղանց 50 կ., Ազէքսանդր Խուրանց 50 կ., Անյայտ ումն 50 կ., Անյայտ ումն 50 կ., Սիմէոն Դաւիթեով 50 կ., Սիմէոն Եգիտխանով 50 կ., Սանդրօ Թօջափարովով 50 կ., Խաչատուր Խուտարեանց 50 կ., Բաղրատ Յովհաննէսեանց 50 կ., Գէորգ Բէկզարեանց 50 կ., Գէորգի Ղազարեան 50 կ., Զուրաբ Օքսենվ 50 կ., Աւետիք Վարդանով 50 կ., Թորոս Շեկոյեանց 50 կ., Հասրարձում Յարութիւնեանց 50 կ., Մարգարիտ Աւետիսեանց 40 կ., Բուղդասեանց 40 կ., Վասս Իւզբաչով 40 կ., Արտէմ Թունիով 40 կ., Եղիա Կարապետեանց 35 կ., Սարգիս Դաւիթեան 35 կ., Ռաֆայէլ Պապիկեանց 30 կ., Ազէքսանդր Տէր-Գէորգեանց 60 կ., Ռաժդէն Խուբրով 50 կ., Արութիւն Մուլդարովով 50 կ., Անյայտ ումն 1 ր., Նիկոլայ Մէլիք-Մուրադեանց 1 ր., Միհայիլ Լազրեվ 50 կ., Գիվի Գիվի-չվիլի 50 կ., Պէտրէ Զազիկով 50 կ., Ակորջանով 1 ր., Կիկօ Վաժիկաշվիլի 1 ր.: Դումարն է 72 ր. 10 կ.

Արտէմ Մարգարեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Հաստատ աղբիւրից լսում ենք, որ վերջապէս մի հմուտ ուսուցիչ գաւառական քաղաքներից մէկում, ձեռնամուխ է եղել մանրամասնաբար քննելու մեր ուսումնարանների այժմեան անմիտիթար ուղղութիւնը, ներկայացնելով իր պրոգրամմեն, Աշխատութիւնը կը կրէ «Մեր ուսումնարանների բնիօրմ վերնագրը և կը տպվի «Մշակի մէջ.

—

Լսում ենք որ Թիֆլիսում նոր բացվելի «Մաքսիչեանս արհեստանոցի դիրեկտոր ընտրվել է հմուտ ինժիներ-տէխնիօլոգ Մ. Մկրտիչ Կարապետեանը. Մենք հաստատ գիտենք որ պ. Կարապետեանը հրաժարվում է իր ստացող երեք հազար ռուբլի առոնիկից և համաձայնվում է երկու հազար ստանալու, այն միտիթարութիւնով, որ այդպիսի զոհաբերութիւնը ծառայում է հայ հասարակութեան օգտին. Չենք կարող չը ողջունել երիտասարդ ազնիվ նօլեցի այդ ազնիվ վարմունքը, որի օրինակը շատ քիչ ենք տեսնում մեր այժմեան ինտելիգենցիայի մէջ.

—

Հաստատ աղբիւրից իմանում ենք որ Թիֆլիս-

նա. Գրքերը տարի վրա մնաց, սպասաւորութիւն էր անում, որովհետև արհեստաւորի տանը ոչ ծառայ կար և ոչ չափաւոր տղայ. Նա մի քանի աշակերտներ ունէր, որոնց իր հետ էր տարել. Ցանկիկինը և արհեստաւորի քոյրը չէին երևում, նրանք առանձնացել էին խրթին մի կողմում, որ բաժանված էր փիրի նստած տեղից ցած տախտակապատով, որի վերին մասը չէր հասնում առաստաղին և ծառայում էր որպէս չիրմայ.

Բայց նրանք պէտք է իրանց յարգանքը յայտնէին պատուելի հիւրին, այս պատճառով երկուսն էլ, թէ Սուսանը և թէ Վառվառէն, դուրս եկան իրանց թագստի տեղից, գիմեցին Լիֆէնդուն, և ձեռքերը պտերի վրա դնելով, հեռուից լուռ գլուխ տուին. Այդ նշան էր, թէ գրարով էք եկել.

—Շատ ապրիք, ասաց Լիֆէնդին, մի կողմնակի նայացք ձգելով նրանց վրա.

Ցանկիկինը երեսը ծածկված էր քօղով, իսկ մանկատասկ աղջիկը բաց էր. Նրանք կրկին հեռացան և սկսեցին ընթրիքի սեղանը պատրաստել.

Փոքրիկ խրթիթի մէջ տիրում էր խորին լռութիւն. ոչ ոք չէր խօսում, բոլորը սպասում էին որ Լիֆէնդին խօսէ.

—Դու այժմ ինչով ես պարապվում, հարցրեց նա գրացի Օնսից.

—Ամբոխ եմ, ազայ, պատասխանեց Օնսն ծոծրակը քորելով.—Աստուած ինձ պատժեց, մի տարուայ մէջ մի քանի անբախտութիւններ պատահեցան. մեծ որդիս գնա լարը տարաւ...անասունները գնեց մատաղ դարձան... հիմայ արդէս էլ չէ բանում... մնացել եմ անգործ.

—Ափսոս, շատ ափսոս, ասաց Լիֆէնդին ցաւակցելով.—դու լաւ մարդ ես, Օնսո, ես քեզ ճանաչում եմ, ես չեմ թողնի, որ դու անգործ մրնաս, քեզ գործ կը տամ, ինձ հիմայ շատ մարդիկ են հարկաւոր.

—Գործ ասելն ինչ է կար.

—Գուշ միայն գործ յանձնեցէք, ազայ, այն ժամանակ կը տեսնէք, թէ Օնսն որպէս լաւ ծառայել գիտէ.

—Ոչչը որքան լաւ բանէ, այնքան իր գործն կանչացնէ...

—Ի Տարկէ, այդպէս է.

Լիֆէնդին այն կարգի մարդերից էր, որ պատահած տեղը այն ատիճան կը նպաստանար, կը փրվէր և կը բարձրացնէր իրան, որ ազարվաղի գանվելը չէր կարող նրա մտնելը, իսկ երբեմն այնքան կը փոքրանար, որ ասեղի ծակով անց կը կենար. Գիւղացու խրթնում, երբեմն նա շատ մտերիմ էր լինում, և վարվում էր այնքան ընտանեբար, որպէս մարդկի վարվում են մի յայտնի տեղերում, որոնց թշուառ բնակիչներին փողոցում պատահելիս ամաչում են գլուխ տալ...

Պէտք էր մի խոստմնոքով կաչառել գրացի Օնսին, նա այսպէս այս գիշեր տան տիրոջ պաշտօն էր կատարում. Եւ միամիտ գիւղացին բոլորովին հաւատալով նրան, յայտնեց իր խորը չը նորհակալութիւնը, ասելով.

—Աստուած քեզ երկար կեանք տայ, ազայ, Աստուած ձեր ձեռքը մեր գլխից անպակաս անէ.

Ընթրիքի ժամանակ էր. Յայտնվեցաւ Վառվառէն լուացվելու պարագայքը ձեռքին բռնած, և ջնորհալի կերպով դրեց Լիֆէնդու առջև, նա սկսեց լուանալ իր ձեռքերը: Յետոյ տարածեց նա սեղանի սփոցը, հաց դրեց, և կերակուրները, որքան որ պատրաստված էին, բոլորը միանգամից չարեց սեղանի վրա, իրանց պատշաճաւոր տեղերում. Այդ բոլոր սպասաւորութիւնների ժամանակ երեսում էր անմեղ ազնկայ անմամբռնութիւնը, խառն երկչոտութեան և ամօթխածութեան հետ, որ զարդացել էին նրա մէջ փակված կեանքից և օտար տղամարդերի հասարակութեան հետ հաղորդակցութիւն չունենալուց.

—Զուակս, հարցրեց Լիֆէնդին, մանկատասկ աղջկանից,—քո անունը ինչ է.

Նա կարմրեց, չփոմվեցաւ և սկսեց այս կողմ և այն կողմ նայել, որ մէկը իր փոխարէն պատասխանէ. Դրացի Օնսն ասաց, թէ անունը Վառվառէ է.

—Ինչ գեղեցիկ անուն է, ճշմարիտ, չատ գեղեցիկ անուն է, կրկնեց Լիֆէնդին հիացմունքով,—ես էլ մի քոյր ունեմ, այսպէս է կոչվում.

Այժմ Վառվառէի սառն դէմքի վրա փայլեց ժպիտի նման մի բան, երևի, նա ուրախացաւ, որ իրքը մի այնպիսի մեծ մարդու քրոջ անունն էր կրում, թէև Լիֆէնդին ամենևին քոյր չունէր, բայց պէտք էր Վառվառէն ևս մի բանով ուրախացնել.

Սեղանի վրա ուտում էին Լիֆէնդին և Օնսն միայն, Ինիկները այս կողմերում տղամարդերի հետ սեղանակից չեն լինում.

—Անշուշտ ջրաղացը ալիւր չի աղայ, նկատեց Լիֆէնդին.

Դրանով նա հասկացրեց, թէ պէտք էր մի բան խմել և հրամայեց զրաղիրին, որ գնայ, արագ բերէ. Դրացի Օնսն ներողութիւն խնդրեց, որ այդ մասին չեն մտածել, և տանտիկինը, որ չէր խօսում, մի կերպով հասկացրեց, թէ իրքը չուտով բերել կը տայ արաղը.

—Չէ, պատասխանեց Լիֆէնդին,—այդ իմ սովորութիւնն է, ամեն տան մէջ հաց ուտելիս, արաղը ես գինին պէտք է իմ հաշիվով լինեն.

Այդ իրաւ էր, Լիֆէնդին պատեակ ազգատ տներում զրաղիրի ձեռքով ինքն էր բերել տալիս խմիչքները, միայն հաշիւը անցնում էր գիւղի ընդհանուր ծախսերի մէջ. Բայց նրա սատանայական խորամանկութիւնը այդ բանի մէջ այն էր, որ խմիչքները իրքը բերել տալով, կարող էր գործ ածել այնքան, որքան իր ցանկութիւնն էր.

Շուտով զրաղիրը վերադարձաւ, բերելով իր հետ մի ամանի ման արաղով.

—Հիմայ կարող ես նստել, հրամայեց նրան Լիֆէնդին,—և մեզ սագիութիւն (մատուռակութիւն) անել.

Զրաղիրը նստեց ամենից ցած և արաղի ամանը դրեց իր մօտ. Նրան յայտնի էր Լիֆէնդու սովորական պատուերը, թէ ուր մի տուն մտնում ես, և ուզում ես, որ ուրախ անցկնենայ, պէտք է առաջ տանտիրոջ բարեկամը թաց անել. Նշանակում է՝ պէտք է նրա ուղեղը թմրեցնել, պէտք է նրան հարբեցնել. Այստեղ թէև ման տէր չը կար, բայց զրաղի Օնսն նրա տեղն էր բռնում. Այս պատճառով զրաղիրը զոհ էր ասլիս յանախ արաղի բաժակը դէպի Օնսն դարձնելով.

Դրացի Օնսն փոքր ինչ սէր ունէր խմիչքի հետ. Մանաւանդ նրան պատահած վերին անբախտութիւններից յետոյ, երբ նրա մեծ որդին մեռաւ, երբ նրա անասունները կոտորվեցան,—Օնսն իր վիշերը մոռանալու համար ընդարձակ ասլիս արաղի, նա ընդունած բաժակը մինչև վերջին կաթիլը ցամաքեցնում էր. Մի կողմից արաղի ազդեցութիւնը, միւս կողմից Լիֆէնդու խոսքերը, թէ նրան գործ և պարապմունք կը տայ, այն ատիճան տպաւորին, այն ատիճան ուրախացրին Օնսին, մինչև իրան մոռանալով, նա սկսեց երգել զանազան թուրքերէն երգեր.

—Գրանով բան չի դառնայ, ասաց Լիֆէնդին, և հրամայեց զրաղիրին, որ գնայ «չալգիներին» կանչէ.

«Չալգիները» մի խումբ տեղային հայ երաժիշտներ էին, որ երգում էին և ածում էին զանազան տարեկան հուսարարանների վրա. Զրաղիրն հրաման հանում էին Լիֆէնդուն, թէ դիզ որ նա գնում էր, որովհետև գիտէին որ Լիֆէնդին գիշերները